

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Pojetí sebevraždy ve stoické filozofii

Martina Rambousková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Pojetí sebevraždy ve stoické filozofii

Martina Rambousková

Vedoucí práce:

Mgr. Radim Kočandrle, Ph. D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, 2012

.....

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Radimovi Kočandrlemu, Ph.D., za cenné rady, podnětné připomínky a vedení mé práce.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 KLASICKÉ OBDOBÍ ŘECKÉ FILOZOFIE	2
2.1. Kynikové.....	2
2.2. Platón (427 př. n. l. – 347 př. n. l.).....	3
2.3. Aristotelés (384 př. n. l. – 322 př. n. l.).....	6
3 STOICISMUS	7
3.2. Období rané Stoy	7
3.2.1. Zenón z Kitia (336-264 př. n. l.).....	7
3.2.2. Ariston z Chiu (kolem roku 260 př. n. l.).....	9
3.2.3. Dionýsios z Hérakleie (kolem r. 260 př. n. l.).....	9
3.2.4. Kleanthés z Assu (331-233 př. n. l.)	10
3.2.5. Chrysippos ze Soloi (280-207 př. n. l.).....	10
3.3. Období střední Stoy	11
3.3.1. Marcus Tullius Cicero (106-436 př. n. l.)	12
3.4. Období pozdní Stoy	14
3.4.1. Lucius Annaeus Seneca (4 př. n. l. – 65 n. l.)	15
3.4.2 Epiktétos (50 – 135 n. l.)	20
3.4.3 Marcus Aurelius Antoninus (121 – 180 n. l.)	23
4 ZÁVĚR	26
5 SEZNAM CITOVANÝCH SPISŮ A ZKRATEK ANTICKÝCH AUTORŮ	30
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	32
6.1 Primární literatura	32
6.2 Sekundární literatura	33
6.3. Internetové zdroje.....	34

7 RESUMÉ	35
-----------------------	-----------

1 ÚVOD

Mezi otázky provázející lidstvo od prvopočátku patří otázky vzniku, smyslu a konce života. Člověk se od dávných časů snažil obstát v konkurenci jiných živočišných druhů, jeho základním instinktem je snaha o přežití a to jak svého druhu, tak každého jednotlivce. K otázce života tedy patří nevyhnutelně obava ze smrti jako něčeho neznámého, konečného, často děsivého. Pohled na podstatu života včetně pohledu na smrt se s vývojem společnosti mění. Člověk má vrozenou snahu ovládat svůj i okolní život, je tedy přirozené, že se pokouší proniknout tajemstvím smrti a stát se „pánem“ i této situace. Sebevražda je způsobem jak si zvolit čas a způsob odchodu ze života. Pohled na ni se vyvíjel a je častým námětem filosofických úvah.

Zatímco ve středověku dar života pocházel od Boha a sebevražda byla považována za nepřijatelný zásah do Božích práv, v moderní společnosti vyvolává sebevražda zděšení, pocity lítosti nad zmařeným životem. O to zajímavější se mi jeví, jak se s otázkou smrti a sebevraždy vyrovnává antická a zejména pak stoická filosofie. Podle svých zásad žítí v souladu s přirozeností se na dobrovolný odchod ze života dívá ze zcela odlišného pohledu, který se v mé práci pokusím analyzovat.

Cílem mé bakalářské práce je podat přehled o vývoji názorů na otázky života, smrti a sebevraždy, ve stoické filosofii. Vzhledem k tomu, že stoicismus v mnohém navazuje a čerpá z předchozích filosofických koncepcí, je začátek této práce věnován Sókratovi, Platónovi, Aristotelovi a škole kyniků. V dalších kapitolách se budu zabývat obdobím rané, střední a pozdní Stoy, ve které se otázka sebevraždy řeší mnohem více než v předchozích etapách. Mým záměrem je analýza názorů jednotlivých představitelů stoicismu a hledání návaznosti jejich myšlenek na filozofii klasického řeckého období.

2 KLASICKÉ OBDOBÍ ŘECKÉ FILOZOFIE

Jak bude v této práci později prokázáno, stoicismus v mnohém navazuje na předchozí filozofické koncepce, což je patrné zejména v návaznosti na Sókrata, Platóna, Aristotela a školu kynickou. V jednotlivých etapách stoicismu je zřetelné, že i u každého jednotlivého představitele období starší, střední a pozdní Stoy se míra ovlivnění těmito předchůdci liší. Vliv Sókrata a Platóna je nejvíce patrný v otázce existence božích znamení a důrazu na rozumovém zvážení tak konečného aktu, jakým bezesporu sebevražda je. Kynický důraz na rozum je propleten všemi obdobími stoické filozofie. Aristotelův požadavek jednání v souladu se společenským řádem je ve stoicismu rovněž obsažen, zejména filozofii Marka Aurelia.

2.1. Kynikové

Zcela odlišně se k smrti člověka staví kynismus. Za nejvyšší dobro považovali kynikové ctnost a vše ostatní, tedy i smrt, označovali za nehodné povšimnutí, indiferentní. Pokud člověk nemůže z jakéhokoliv důvodu vést rozumný život, je smrt jediným správným řešením. Odtud i známé rčení významného představitele kynismu, samotného Diogéna „*bud' rozum, nebo provaz.*“ Rozumný život je pro kynickou filosofickou koncepcí jediným možným směrem jak dosáhnout nejvyššího dobra, tedy ctnosti.

Pokud se zaměříme na Diogénovo rčení pozorně, můžeme z něj vyvodit několik závěrů. Je snad sebevražda řešením pro všechny lidi, kteří nejsou moudří, jsou tedy pošetilci? Jak ale člověk „pošetilec“ pozná, že má svůj život ukončit? Dalším vysvětlením může být opak, tedy, že sebevražda je činem hodným pouze pro moudré, protože se stává konečným potvrzením jejich svobody a svobodné vůle. Vůbec problém svobody se stal pro kynismus základním problémem. Důraz, který kladli kynikové na svobodu moudrého člověka, by mohl zavádět k mylné domněnce, že sebevražda je tímto směrem doporučována. Jak si ale vysvětlit další známé rčení Diogena „... *moudrým*

*lidem se sluší žít – mají na práci lepší věci než páchat sebevraždu... “?*¹ Ze samotného kynického vnímání člověka lze vyvodit závěr, že úplné oproštění se od povinností a vnějšího vlivu společnosti, je konečným potvrzením svobody, protože tak lze dosáhnout života ve ctnosti. Svoboda dává člověku volnost, dává mu možnost jednat a konat vše, co není považováno za zvrácené a rovněž tak i vzít si život. Svoboda spáchat sebevraždu však není ničím důležitější než jeho ostatní svobody.²

Velký rozdíl mezi kynickou školou a stoicismem nacházím ve vnímání víry v osud a zejména v ty, kteří se věštbou osudu zabývají. Pro kynika Diogena je věštec člověk nerozumný. To stejné potom platí i pro toho, kdo věštbám věří a dokonce se jimi řídí. Oba jsou pro něj pošetilci, pro které je „provaz“ vhodným řešením.³

Naopak pro stoické filozofy je víra v osud zásadní, veškeré dění na světě je osudem řízeno a věštcé pokládají za osoby, které jsou schopné porozumět znamením bohů.⁴ A právě znamení od bohů bylo pro stoiky jedním z důvodů k ukončení života vlastní rukou.

2.2. Platón (427 př. n. l. – 347 př. n. l.)

Dílo Platóna je jedním ze tří nejdůležitějších zdrojů myšlenek a názorů jeho učitele Sókrata, který byl významným myslitelem, ale za svého života nese-psal žádné dílo. Platón ve svých spisech používá formu dialogů, kdy jedním z hlavních diskutujících je právě Sókrates. Mnohdy přestává být jasné, zda Platón sděluje názory svého učitele, nebo jeho ústy vyslovuje vlastní myšlenky. Za stěžejní bod celého pojetí smrti, potažmo i sebevraždy, lze považovat Sókratův i Platónův názor na chápání života jako daru bohů a odpovědnosti jedince svým životem obci. Jsou přesvědčeni, že člověk je ve své přirozenosti předurčen k získávání vědění a nastupuje cestu k dobru. Neboť člověk moudrý není schopen špatného jednání. Svým životem a chováním vědomě přispívá k blahu celé obce. Dalším důležitým aspektem je víra v nesmrtelnost duše a smrtelnost těla. Tělo je chápáno jako jakési vězení pro duši, která je ve své složce

¹ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 248.

² RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 248.

³ DL VI, 24.

⁴ Cicero, *De div.* II 63, 130, (SVF II, 1189).

rozumnosti nesmrtelná a po opuštění těla je schopna dalšího návratu.⁵ „*Sókratův svět je svět pro nesmrtelné duše, které jsou schopny lepšího nebo horšího života [...], nesmrtelné duše jsou pro svět tím, co jej oživuje, udržující v něm ustavičný koloběh rození a umírání.*“⁶

Spis *Faidón* napsal Platón jako reakci na smrt Sókrata, který byl Athéňany odsouzen k vypití poháru s jedem. Sókrates zde rozmlouvá se svými přáteli a snaží se jim vysvětlit své rozpoložení před smrtí, pomocí detailního rozboru nastolených otázek plynoucích ze směsice pocitů lítosti zúčastněných.

Sókrates jasnou a klidnou dedukcí osvětluje, proč smrt není zlá pro člověka, který je nazýván „pravým filozofem“ a hlavně svůj život zcela podřídil snaze o získání vědění, člověka, který se řídí jasným rozumem: „...muž, který vskutku strávil svůj život ve filosofii, podle mého zdání vším právem se nebojí, když má zemřít, a je pln naděje, že se mu, až zemře, dostane na onom světě největšího dobra.“⁷ Sókrates svou smrt přijímá s lehkostí, kterou mu dává naděje na vstup do lepšího prostředí, kam se jeho duše přesune po smrti. Je přesvědčen, že duše se smrtí oprostí od těla a života, který mu již neumožňuje další cestu za konečným poznáním. Ulehčením pro jeho odchod ze života je i jeho víra v posmrtný život, který bude pro člověka dobrého nepochybně mnohem lepší, než pro člověka špatného.⁸

Přestože se k smrti neodhodlal jenom vlastním rozhodnutím, byl přinucen rozsudkem soudu, vidí v ní možnost k vstupu do lepší společnosti, která mu poskytne odpovědi, které hledal po celý svůj dosavadní život, vidí v ní naplnění života člověka, který jej zasvětil hledání pravé moudrosti. Neboť jen člověk filozof je volný, tedy svobodný. Filozof se dokázal oprostít od vášní a žádostí svého těla, protože tělo rozptyluje svými potřebami, jejichž naplňování přináší strasti a utrpení, a tím brání duši, aby dosáhla dokonalejšího poznání. „*Rozumově pak myslí asi nejlépe tehdy, když ji při tom nic z těchtohle věcí neobtěžuje, ani sluch ani zrak ani žádná bolest ani libost, nýbrž*

⁵ Platón, *Phd.* I 69.

⁶ KARFÍK Filip. *Duše a svět.* 2007. s. 76.

⁷ Platón, *Phd.* I 63, 64.

⁸ KARFÍK Filip. *Duše a svět.* 2007. s. 74.

*když je co nejvíce sama se sebou, nechávající tělo být, a pokud možná bez jeho účasti a bez styku s ním se snaží dosáhnout jsoucna.*⁹

Zde je první evidentní stopa po návaznosti u stoiků. Toto jeho přesvědčení je velmi podobné smýšlení představitelů stoicismu, je zdrojem jejich pojetí života jako cesty oproštění se od vášní a dosažení vnitřního klidu v naprostém souladu s děním v přírodě. K tomu je ovšem nutné porozumět přírodě a jejím zákonům, protože jedinečně tak lze žít v naprostém souladu s přírodou neboli bohem.¹⁰

Pouze člověk rozumný (moudrý) je schopen smrt přijmout s klidnou myslí, neboť si je dobře vědom toho, že smrtí nic nekončí. Naopak věří, že duše po oddělení od těla putuje do lepší společnosti, kde nachází lepší a dokonalejší vědění. Smrt je opakem žití a vše na tomto světě se děje z protikladných jevů. Smrt tedy dává nový život. Z uvedeného by se mohlo zdát, že každý moudrý člověk spatřuje ve smrti naplnění své touhy po dokonalém poznání. Sebevražda by se tedy mohla stát tím pravým krokem na cestě k moudrosti. To však je v rozporu s Platónovým přesvědčením, neboť sebevražda je ospravedlnitelná, jen pokud k ní jsou vážné důvody, nebo ústy Sókrata je k ní dán pokyn znamením bohů. „... , že člověk nesmí sebe dřív usmrtiti, dokud mu bůh nepošle nějakou nutnost, jako je ta, která nyní doléhá na mne.“¹¹

Svůj částečný nesouhlas s názory Sókrata rozvinul Platón ve svém dalším díle *Zákony*. V něm se Platón pokouší vymezit případy, kdy je sebevražda přípustná, protože je přesvědčen, že zabití sebe sama je vážný přečin jak proti zákonům Bohů, tak i obce. Je přesvědčen, že stát je pro člověka přirozený, daný bohy. Tím, že člověk bez vážného důvodu usmrtí sám sebe, činí zločin proti státu a tedy proti boží vůli. Podle Platóna je sebevražda přípustná pouze pokud je učiněna na příkaz obce (Sókrates), nebo v případě nevléčitelné nemoci. Třetí vážný důvod je pro Platóna život v hanbě. Rozhodně se staví proti sebevraždám z nudy či pouhé omrzelosti životem.¹²

⁹ Platón, *Phd.* I 65.

¹⁰ LONG, Anthony. *Hellénistická filosofie*. 2003. s. 141-142.

¹¹ Platón, *Phd.* I 62.

¹² RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 246.

2.3. Aristotelés (384 př. n. l. – 322 př. n. l.)

Na tyto názory navazuje v mnohém další významný myslitel Aristotelés a to zejména v *Etice Nikomachově*. I pro něj je sebevražda bez vážného a hlavně rozumného důvodu pouhým zločinem, je vážným proviněním proti zákonům obce. Stejně tak jako Platón i Aristotelés připouští, že sebevražda je v určitých případech omluvitelná, dokonce správná.¹³ Přesto je patrný trochu odlišný pohled na dobrovolný odchod ze života. Pro Aristotela je smyslem života naplnění ctností. Člověk ctnostný dosahuje svého cíle, tedy blaženosti. Člověk má podle Aristotela svobodnou vůli, je tedy schopen se sám rozhodnout zda bude konat dobro, nebo naopak zlo. Nejvíce si Aristotelés cení takového jednání, které člověk dělá bez očekávání spravedlivé odplaty, ale pouze a prostě ze svého přesvědčení, tedy ctnosti samé. Aristotelés vyjadřuje názor, že znakem statečnosti je schopnost člověka čelit nepřízni, bolesti a utrpení. Ukončení života vlastní rukou je spíše znakem zbabělosti, tedy jednáním neslučitelným s ctnostným životem. „*Přivodit si však smrt, abychom se vyhnuli chudobě nebo hoři lásky anebo vůbec nějakému zármutku, nenáleží člověku statečnému, nýbrž zbabělci; jest totiž změkčilostí vyhýbat se protivěnsvím, i nepodstupuje sebevrah smrt proto, že jest to krásné, nýbrž proto, že se vyhýbá zlu.*“¹⁴

Ovšem i Aristotelés, podobně jako Platón, pravděpodobně souhlasil s názorem běžným v tehdejší řecké společnosti, že jsou případy, kdy je sebevražda přípustná, dokonce je jediným možným řešením. Je zřejmé, že oba filozofové sebevraždu v odůvodněných případech tolerují, ale pouze pokud není v rozporu s povinnostmi plynoucími z odpovědnosti ke společnosti a nezpůsobí škodu obci.

¹³ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 246.

¹⁴ Aristotelés, *EN*. III 10, 15.

3 STOICISMUS

Přestože stoikové z kynismu vycházeli a rozvíjeli některé názory, nelze si nepovšimnout, že pojem svobody ve spojení se sebevraždou není používán. Stoikové spíše sebevraždu vnímali jako jednu z možností, přijímali tak všeobecně přijímaný názor v tehdejší řecké společnosti.¹⁵ Zejména v raném stoicismu je možné pozorovat posun ve stanovisku, že sebevražda samotná není důležitá, co je ovšem zkoumáno, je záměr, s jakým byl tento čin spáchán. Je důležité, aby záměr byl rozumný a proto jsou Diogenem Laertiem, představitelem kynické školy, jehož dílo je významným zdrojem informací o raném období stoicismu, uváděny případy, ve kterých je tento čin shledáván rozumným. Důvody jsou dvojího druhu, buď kvůli druhým, anebo za zvláštních okolností, kvůli sobě samému. Jde o situace, kdy si člověk vezme svůj život pro své přátele, vlast, nebo je-li postižen nevyлéčitelnou chorobou spojenou s utrpením a bolestí.¹⁶

3.2. Období rané Stoy

Raná Stoa je charakteristická zejména učením Zenóna z Kitia, Chrýsippa a jejich žáků. Sebevražda v tomto období není ústředním tématem etické teorie rané Stoy, je zmiňována pouze okrajově.¹⁷ Někteří z představitelů raného období stoicismu sebevraždu skutečně spáchalo, ale je zřejmé, že z jiných důvodů než tomu bylo v pozdní Stoe. Sebevražda zde není výrazem svobody moudrého člověka, protože ta spočívá v schopnosti mravního jednání v zájmu života ve ctnosti.¹⁸

3.2.1. Zenón z Kitia (336-264 př. n. l.)

Zenón z Kitia je většinou považován za zakladatele stoické filosofie, své přednášky konal v sloupovářích zdobených malbami Polygnóta nazývaném Peisianaktijským. Odtud zřejmě vychází i název celé koncepce – Stoa poikilé neboli

¹⁵ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 249.

¹⁶ DL VII, 130.

¹⁷ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 252.

¹⁸ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 248.

pestré malované sloupořadí.¹⁹ Zenón byl váženým občanem Athén, jeho přednášky se těšily stále větší pozornosti a to jak u obyčejných lidí, tak u bohatých občanů Athén a dokonce se stal oblíbencem krále makedonského Antigona.²⁰ Diogenés líčí Zenóna jako muže pevných zásad, velmi skromného a zdrženlivého, pro kterého se právě zdrženlivost rovnala kráse.²¹ Odtud zřejmě pramení i celé pojetí života a potažmo i smrti u stoiků, protože zdrženlivost je vlastně prostředkem k ovládnání vášní a pudů, pomáhá přijímat dění v okolním světě, směřuje tedy k dosažení ctnosti, blaženosti, naplňuje stoický ideál života mudrce.

Zenón jako první rozdělil stoickou filosofii na tři části – fysiku, logiku a etiku, přičemž všechny části spolu pevně souvisí a žádná nemůže být oddělena. Podle Diogéna je filosofie zahradou nebo dobře obezděné a moudře spravované město.²²

Zenón rovněž prohlásil za cíl žít ve shodě s přírodou, tedy ctnostně, podle vlastní přirozenosti v souladu se společným zákonem, kterým je vším pronikající rozum, daný Diem, který řídí správu světa.²³ „*V tom spočívá též ctnost blaženého člověka a krásné plynutí života, když se všechno děje v krásném souladu mezi duchem každého jednotlivce a vůlí toho, jenž spravuje celý svět.*“²⁴

Samotný Zenónův odchod ze života je potvrzením předcházejících myšlenek, pokud je sesláno znamení bohů, je správné ukončit své utrpení na tomto světě. Stejně jako mnoho dalších stoických filosofů spáchal sebevraždu. „*Ve věku sedmdesáti dvou let vycházel Zenón jednoho dne ze své školy, když v tom klopýtl a zlomil si prst na noze (nebo možná na ruce). Udeřil rukou do země, ocitoval verš z Niobé: Již jdu; proč mě voláš? a bez odkladu se zabil.*“²⁵ Zenón se nepochybně domníval, že nehoda je jistým znamením a pokynem bohů k odchodu ze života. Je zde vidět zřetelná podobnost s činem Sókratovým, zejména pak s jeho výkladem božského znamení jako správného důvodu k sebevraždě.²⁶ Souvislosti mezi Platónovým pojetím světové duše a obhajobou

¹⁹ DL VII, 6.

²⁰ DL VII, 6.

²¹ DL VII, 23.

²² DL VII, 40.

²³ DL VII, 87-88.

²⁴ DL VII, 88.

²⁵ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 252.

²⁶ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 253.

prozřetelnosti lze nalézt v Zenónově výkladu božského demiurga a kosmického principu.²⁷

3.2.2. Ariston z Chiu (kolem roku 260 př. n. l.)

Ariston z Chiu byl jedním z žáků Zenóna, vedl přednášky v Kynosargu, pokračoval a rozvíjel myšlenky svého učitele. Ve své době si získal velký vliv a to zejména díky svému umění přesvědčit ostatní a přizpůsobit Zenónovy myšlenky chápání široké veřejnosti.²⁸

Ariston z Chiu prohlásil, že cílem člověka je život na základě indiferentního vztahu k věcem mezi ctností a neřestí, přičemž nelze u žádné připustit výjimku, ale naopak chovat se stejně ke všem.²⁹ Sám se ve filosofii zabýval pouze etikou, kterou považoval za věc, která se nás týká, naopak dialektika podle něj nemá vztah k lepšímu životu a fyzika je nad možností lidského poznání a proto nemůže být užitečná.³⁰ Naopak za nejužitečnější považoval samotné zásady filosofie a stanovení nejvyššího dobra, protože jen ten, kdo se toto dobře naučí a pochopí, je schopen sám sobě poradit, co má v každé situaci dělat.³¹ Život podle přírody je životem blaženým, člověk by se měl vyhýbat neřestem a pochopit, které věci jsou indiferentní a statečně nést všechno, co nám přináší svět. Jen tak se člověk stane samostatným.³²

3.2.3. Dionýsios z Hérakleie (kolem r. 260 př. n. l.)

Zenónův žák zvaný „Odpadlík“ vyhlásil za cíl rozkoš, protože podle Diogéna Laertia trpěl oční chorobou, kterou provázela prudká a mučivá bolest, nikdy netvrdil, že bolest je indiferentní.³³ Přestože se dlouhou dobu učil filosofii a statečnosti u samotného Zenóna, nenašel sílu snášet svou bolest a došel k závěru, že bolest je zlem.³⁴ Zřejmě

²⁷ LONG, Anthony. *Hellénistická filosofie*. 2003. s. 145.

²⁸ DL VII, 160-162 (SVF I, 333).

²⁹ DL VII, 160 (SVF I, 351).

³⁰ Stobaeus, *Eclogae*, II 8,13 (SVF I, 352).

³¹ Seneca, *Ep.* 94, 1 (SVF I, 358).

³² Seneca, *Ep.* 94, 5 (SVF I, 359).

³³ DL VII, 166 (SVF I, 422).

³⁴ Cicero, *Tusc. disp.* II 25, 60 (SVF I, 432).

proto začal vyhledávat rozkoš, která mu poskytovala útěchu, nakonec spáchal v 80 letech sebevraždu odmítáním potravy.³⁵

3.2.4. Kleanthés z Assu (331-233 př. n. l.)

Původem chudý pastýř, který se stal horlivým žákem Zenónovým, se proslavil svojí pracovitostí. Protože byl velmi chudý, musel po nocích čerpat vodu v zahradách, odtud i jeho přezdívka „Fraenthom“ (čerpač studní).³⁶ I pro Kleanthéa je cílem život v souladu s přírodou.³⁷ Opět se setkáváme s důrazem na ctnost, dokonce tvrdí, že mezi ctností a neřestí není nic a všichni lidé mají přirozenou náklonnost ke ctnosti. Proto jsou také zlí nedokonalí a dobří dokonalí.³⁸ Jeho postoj k životu se dá pochopit z jeho vztahu k užitečnosti. Protože dokud je člověk zdravý, může číst a psát a prohlubovat svojí moudrost a měl by proto tedy žít.³⁹ Diogenés Laertios líčí Kleanthovu smrt jako rozhodnutí ukončit život odmítáním potravy, protože dospěl k názoru, že jeho cesta životem již byla naplněna a je čas odejít z tohoto světa. Zemřel ve stejném věku jako Zenón.⁴⁰

3.2.5. Chrysippos ze Soloi (280-207 př. n. l.)

Jestliže bývá Zenón považován za zakladatele základních myšlenek a učení stoicismu, pak Chrysippos vytvořil a zformuloval systém stoického myšlení.⁴¹ „*Vždyť nebýt Chrýsippa by Stoy nebylo.*“⁴² Byl žákem Zenónovým a Kleantovým. Postupem věku se ale částečně odklonil od názorů svých učitelů a začal svou pozornost zaměřovat na etické otázky dobra a zla. Chrysippos nad jiné vyniká svojí pracovitostí, během svého života sepsal okolo 705 spisů.⁴³ Za cíl života pokládá život ve ctnosti, ke kterému směřuje každý rozumný člověk. Chrysippos rozlišuje tři druhy ctností. Stejně jako části

³⁵ DL VII, 166 (SVF I, 422).

³⁶ DL VII, 168 (SVF 463).

³⁷ Stobaeus, *Ecl.* II 7,6a (SVF I, 552).

³⁸ Stobaeus, *Ecl.* II 65,7 (SVF I, 566).

³⁹ DL VII, 171 (SVF I, 601).

⁴⁰ DL VII 176 (SVF I, 474).

⁴¹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. 1993. s. 169.

⁴² DL VII 183.

⁴³ DL VII 180.

filosofie, se jedná o ctnosti fyzické, logické a etické. Logiku, kterou nazývá dialektikou, považuje za nejdůležitější nástroj k upevnění rozumu.⁴⁴ Náš rozum nám dle Chrysippa umožňuje konání činů, které rozdělil na povinnosti, dále na činy, které jsou s nimi v rozporu a konečně tzv. střední, které nám rozum nepřikazuje, ale ani nezakazuje. Mezi tyto činy řadí i lpění na životě, nebo ukončení života. Tyto činy nejsou ani dobré, ani zlé.⁴⁵ Sebevražda tedy není ani dobrá, ani zlá, je řazena mezi střední činy. Důležité je zmínit, že jakési právo na sebevraždu Chrysippos jednoznačně přisuzuje člověku moudrému, který je schopen motiv sebevraždy rozumně ospravedlnit, zatímco pošetilec by měl zůstat naživu, protože není schopen ospravedlnit svou smrt.⁴⁶ Zde je jasně vidět rozpor s již citovaným kynickým „*Bud' rozum, nebo provaz.*“

Chrysippos zřejmě, podle dedukcí J. Rista, uvažoval v duchu stoicismu o štěstí, které provází ctnostný život. Moudrý člověk je stejně šťastný jako bohové, přestože oproti nim může trpět nemocemi, bolestmi a jinými nesnázemi, ale vždy má možnost si vzít život a tím uniknout utrpení. Je důležité poznamenat, že vždy uvažoval v této souvislosti s nemocemi ne běžného typu, ale s nemocemi ohrožujícími mudrcovu ctnost.⁴⁷

Z uvedeného vyplývá, že názory na dobrovolný odchod ze života se v období rané Stoy lišily, nejvíce je odlišnost patrná mezi Zenónovým výkladem a pojetím Chrysippa. Zatímco první sebevraždu spáchal, druhý nikoliv. Zenón zastával zřejmě názor bližší Sókratovi, zatímco Chrysippos o sebevraždě uvažuje jako o jedné z možností pro moudrého člověka.⁴⁸ Ani pro jednoho z představitelů raného období stoicismu není otázka sebevraždy spojena s otázkou svobodné vůle.⁴⁹

3.3. Období střední Stoy

Na počátku druhé poloviny 2. století př. n. l. se stoicismus rozšiřoval i za hranice Řecka a to zejména do Říma. Velkou zásluhu na rozšíření stoicismu mezi Římany měl

⁴⁴ Aetios, *Plac. Prémium*, 2 (SVF II, 36).

⁴⁵ DL VII, 107-109.

⁴⁶ Plútarchos, SR 1039d (SVF III, 761).

⁴⁷ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 251.

⁴⁸ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 251.

⁴⁹ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 253.

Panaitios z Rhodu a další z vlivných představitelů stoického myšlení Poseidónios.⁵⁰ Právě poslední jmenovaný se zasloužil o založení školy na Rhodu, kde k němu získal mimořádný obdiv Cicero, jehož dílo je důležitým pramenem pro zkoumání názorů a myšlenek období střední Stoy.⁵¹ Pokud budeme pátrat v Cicerových spisech, objevíme názory, které protřečí názorům Zenóna a Chrysippa a jde tedy pravděpodobně o názory Panaitia nebo Poseidonia.⁵² Cicerovy spisy sice nepřinášejí v podstatě nic nového, jsou ale důležitým pramenem z období střední Stoy, je zde patrný značný vliv platonismu, protože Cicero neshledával zásadní rozpory mezi Platónem a stoicismem, spíše zastával názor, že se oba zdroje doplňují.⁵³

3.3.1. Marcus Tullius Cicero (106-436 př. n. l.)

Cicero se nevěnoval pouze stoické filozofii, jeho význam spočívá zejména v popularizaci řecké filozofie pomocí jeho řečnického umění, překladatelské činnosti a posléze i vlastní tvorbou. Zabýval se překladem řeckých děl do latiny a tím je zpřístupnil širší veřejnosti. Sám se nepovažoval za velkého znalce filosofie, spojil umění rétoriky se studiem filosofie.⁵⁴ Zpočátku byl posluchačem epikurejce Faidóna, ale brzy se s jeho názory rozešel. Upoutalo ho stoické učení. Přibližně kolem roku 45 př. n. l. se Cicero pod vlivem svého politického rozčarování a velkého osobního neštěstí stáhl z veřejného života a začal se věnovat zcela filozofii.

Ve filozofii a literární činnosti nalézal osobní útěchu a zároveň ji chápal jako naplnění svého poslání – obohacení latinského písemnictví o velká filosofická díla.⁵⁵

Tuskulské hovory jsou psány formou dialogu mezi žákem a učitelem po dobu pěti dní pobytu v Tuskulské vile. Řeší zde otázky praktické etiky, pro každý den jinou – o pohrdání smrtí, o snášení bolesti, o zmírňování zármutku, o ostatních hnutích mysli a nakonec o významu ctnosti pro blažený život. V prvním rozhovoru je rozvíjena debata nad smrtí, zda je či není zlem, zabývá se rovněž otázkou sebevraždy. Postupně dochází oba aktéři dialogu ke zjištění, že smrt není zlem, dokonce ani nutnost zemřít není zlem,

⁵⁰ LONG, Anthony. *Hellénistická filozofie*. 2003. s. 148.

⁵¹ LONG, Anthony. *Hellénistická filozofie*. 2003. s. 148.

⁵² RIST, John. M. *Stoická filozofie*. 1998. s. 254.

⁵³ RIST, John. M. *Stoická filozofie*. 1998. s. 254.

⁵⁴ LONG, Anthony. *Hellénistická filozofie*. 2003. s. 277.

ale naopak ve smrti lze najít dobro.⁵⁶ Toto tvrzení postupně vychází z debaty o nesmrtnosti duše a hlavně o stavu v jakém se duše nachází po odloučení od těla za předpokladu, že je nesmrtná. Budeme-li vycházet z toho, že učitelem je sám Cicero, pak jsou z rozhovoru patrné jeho jasné sympatie se stoickou představou „dočasně“ nesmrtnosti duše. *„Stoikové nám však dávají lhůtu jako vránám: duše prý žije dlouho, ne však věčně.“*⁵⁷

Dalším rozvíjením myšlenky o nesmrtnosti duše předkládá důkazy o pravdivosti svého přesvědčení. V tom si velmi pomáhá Platónovým dělením duše, protože z rozporu mezi tím, že duše má vlastnosti poukazující na její smrtelnost – rodí se, tudíž musí hynout, cítí bolest, může upadnout v nemoc a může tedy zemřít – má i vlastnost, která potvrzuje její nesmrtnost – rozum.⁵⁸ Cicero je přesvědčen, že i kdyby byla duše smrtelná, tak to samo o sobě neznámá, že smrt je zlem. I kdyby její rozchod s tělem byl bolestivý, trvá jen chvíli a toto odloučení je většinou provázeno jistou netečností, dokonce agónií umírajícího, věří, že někdy dokonce může být pocíťována rozkoš.⁵⁹

Samotné tvrzení, že smrt není zlem, podpírá učitel úvahou, co vlastně smrt znamená. Vychází z myšlenky, že smrt nás odlučuje od zla, nemůže být tedy sama zlem.⁶⁰ Tato myšlenka by mohla být zavádějící a snadno pochopitelná jako nabádání k sebevraždě. Protože každý by se raději vyhnul bolesti, utrpení a to i pokud je jen možnost, že by k tomu mohlo dojít, a ukončil svůj život ve šťastném období. Tento názor lze podepřít na životním příběhu Cicerova přítele Pompeia: *„Kdyby byl zemřel tenkrát, byl by se vzdálil od dobra, nebo od zla? Jistě od zla. Nebyl by přece vedl válku se svým tchánem, [...] nebyl by po ztrátě vojska padl do rukou ozbrojených otroků, osud jeho dětí by nevyvolal naše slzy, jeho majetek by se nebyl dostal do rukou vítězů. Kdyby byl zemřel tenkrát, byl by odešel na vrcholu úspěchu, kdežto kolik velkých a jak*

⁵⁵ LONG, Anthony. *Hellénistická filosofie*. 2003. s. 277.

⁵⁶ Cicero, *Tusc. disp.* I 15,16.

⁵⁷ Cicero, *Tusc. disp.* I 31/77.

⁵⁸ Cicero, *Tusc. disp.* I 32/79, 33/80.

⁵⁹ Cicero, *Tusc. disp.* I 34/82.

⁶⁰ Cicero, *Tusc. disp.* I 34/84.

*neuvěřitelných pohrom mu přineslo prodloužení věku!*⁶¹ Je tedy snad lepší spáchat sebevraždu, protože není jisté, co nám osud přichystal v dalších letech?

Na stejný problém je třeba dívat se i z opačného hlediska. Tedy, že smrt nás odlučuje od dobra. Cicero předpokládá, že v takovém případě by muselo platit, že mrtví postrádají příjemnosti života, cítí se být nešťastnými. To je samo o sobě v rozporu, neboť mrtvý neexistuje, tudíž nevnímá a nemůže tedy nic postrádat.⁶²

Z dalšího rozhovoru je patrné, že tím správným důvodem k sebevraždě je poznání, že člověk není schopen ovládat nerozumnou část své duše, stává se poddajným, poníženým. Rozum je člověku dán proto, aby ovládal nerozumnost a vedl život člověka ke ctnosti.⁶³ Rozum je také od toho aby rozpoznal, kdy hrozí ztráta ctnosti a dokázal rozluštit znamení božského poselství, aby odhalil správný okamžik pro vstup do útočiště, které smrt pro Cicera nesporně představuje.⁶⁴ V případě, že bolest, ať už fyzická, či bolest duše, je taková, že hrozí ohrožením ctnosti, nebo důstojnosti člověka, pak je řešením odchod na ono jiné místo.⁶⁵ Právo vzít si život je i u Cicera spojeno s rozumem, je tedy spíše právem moudrého člověka, který je schopen rozpoznat znamení daná bohem, stejně jako u raných stoiků, Sókrata i Platóna.⁶⁶ Sebevražda ani u Cicera není hlavním námětem uvažování, větší posun v tomto ohledu je zaznamenatelný až u Seneky, tedy v období pozdní Stoy.⁶⁷

3.4. Období pozdní Stoy

Toto období stoicismu je datováno do 1. a 2. stol. n. l. a je charakterizováno zásadním obratem na etickou část filosofie, na otázky praktického života. Etika je založena na přesvědčení, že nejvyšším blahem je ctnost, které lze dosáhnout životem vedeným ve shodě s přírodou i když moudrý člověk má právo volit i dobrovolný odchod

⁶¹ Cicero, *Tusc. disp.* I 35/86.

⁶² Cicero, *Tusc. disp.* I 36/87.

⁶³ Cicero, *Tusc. disp.* II 20/47.

⁶⁴ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 254-255.

⁶⁵ Cicero, *Tusc. disp.* II 27/66.

⁶⁶ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 255.

⁶⁷ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 255-256.

ze života. V období pozdní Stoy byly nejvýznamnějšími filosofy Lucius Annaeus Seneca, Epiktétos a Marcus Aurelius.⁶⁸

3.4.1. Lucius Annaeus Seneca (4 př. n. l. – 65 n. l.)

Lucius Annaeus Seneca se narodil ve španělské Córdobě, byl významným řečníkem, advokátem, politikem a hlavně filosofem. Věnoval se rovněž literatuře, byl dramatikem, zajímal se o fyziku a zeměpis. Svou politickou kariéru začal v r. 31 n. l., když se stal kvestorem za vlády císaře Caliguly. Velmi rychle dosáhl významného postavení a byl proto císařem zatracen. Na výsluní se vrátil za císaře Claudia, poté co ho zpět z předchozího vyhnanství na Korsice povolala nová manželka císaře Agrippina. Seneca se na její pokyn stal vychovatelem mladého Claudiova syna Nera. Po jeho nástupu na trůn se Seneca stává římským konzulem a jedním ze dvou správců celé římské říše. Senecovo bohatství a sláva bylo ovšem příčinou i jeho pádu. Poté co byl obviněn ze spoluúčasti na tzv. Pisonově spiknutí, byl císařem odsouzen k smrti sebevraždou.⁶⁹

Stoicismus v podání Seneky se dá nazvat praktickou mravní naukou. „*Jeho hlavním zájmem je však udílení rad a nabádání. Hodnota stoicismu tkví v blahodárném účinku, který mohou mít jeho mravní zásady na duševní stav člověka a vedení života.*“⁷⁰ Ve svém díle *Listy Luciliovi* Seneca udílí své rady příteli a to nejen v duchu stoicismu, ale často odkazuje na epikureismus a odvolává se na myšlenky Platóna. Stoická filosofie se vlivem Seneky a jeho následovníků (Epiktétos a Marcus Aurelius) stává bližší obyčejným lidem, je vnímavější k lidské duši, zabývá se emocemi a zároveň poskytuje rady jak se vyrovnávat s otázkami, které každého člověka trápí.⁷¹ Jednou z otázek, která se dotýká každého člověka, je vědomí vlastní smrtelnosti a s ní souvisí strach ze smrti jako něčeho neznámého, bolestivého, konečného. Seneca se otázkou smrti zabýval velmi často, smrt a zejména sebevražda byla častým námětem jeho úvah, což zřejmě souviselo s poměry a politickou situací, které panovaly v jeho době.⁷² I jeho osobní

⁶⁸ BLECHA, I a kol. *Filosofický slovník*. 2002. s. 383.

⁶⁹ <http://spqr.cz/content/seneca/> (náhled 19. 3. 2012)

⁷⁰ LONG, Anthony. *Hellénistická filosofie*. 2003. s. 281.

⁷¹ LONG, Anthony. *Hellénistická filosofie*. 2003. s. 281 - 282.

⁷² RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 256.

život byl plný zvrátů, kdy se ze života na výsluní moci a slávy propadal do zatracení, vyhnanství až nakonec byl přinucen svůj život ukončit vlastní rukou. Ani jeho smrt však dle pověstí nebyla snadná. Císařův příkaz k sebevraždě zastihl Seneku v kruhu přátel a nesnesl odkladu. Nebylo mu povoleno dokonce ani pořídit závěť. Proto si Seneca nožem podřízl žíly na rukou, smrt však nebyla dostatečně rychlá, proto si přeťal žíly i na nohou, vypil sklenici bolehlavu a nakonec se zadusil v parní lázni.⁷³

Senekovo zaujetí sebevraždou se stalo až určitou posedlostí a podle něj člověk nepotřebuje k aktu sebevraždy žádné znamení od bohů, čímž se odklání jak od Sókratovy a Platónovy myšlenky, tak i od názorů raných stoiků, neboť sebevražda je pro Seneku právem obecně platným, je to krok vedoucí ke svobodě.⁷⁴ Smrt je nedílnou součástí každého života, není ničím výjimečná a je třeba ji přijímat s klidem, bez projevů vášně, tedy přesně tak, jak káže ideál stoického života. Pro Seneku není smrt zlem, kterého je třeba se bát. *„Nemůže být velké zlo, které je poslední. Přichází k tobě smrt: musil by ses jí bát, kdyby mohla s tebou setrvávat; ona však ve skutečnosti buď ještě nedojde, anebo již přejde.“*⁷⁵ Prožít život v neustálém strachu ze smrti je špatné, daleko užitečnější je mít mysl připravenou na nevyhnutelný konec v nezávislosti na tom, zda přijde brzy, nebo v pozdním věku, žít beze strachu z vlastní smrtelnosti. *„Přečetní lidé se uboze potácejí mezi strachem ze smrti a mukami života: žít nechtějí, zemřít nedovedou. Proto si hled' zpříjemnit život tím, že se vůbec přestaneš oň strachovat.“*⁷⁶ Je tedy pravděpodobné, že Seneca zastával názor, že pokud se vyrovnáme s faktem vlastní smrtelnosti, zbavíme svůj život zbytečného utrpení a jen tak je možné žít v klidu a věnovat život pravým hodnotám. Strach ze smrti má každý člověk, konec zasáhne každého a je lhostejné zda je bohatý, chudý, svobodný či otrok.⁷⁷ Je pouze na nás abychom se s ním vyrovnali, přestali se bát, protože smrt je nevyhnutelná, přirozená a je zcela lhostejné kdy přijde, to na čem záleží, je jak svůj čas vymezený na zemi prožijeme. Pokud se podle Seneky zbavíme tohoto strachu, budeme žít kvalitněji a můžeme se přiblížit ideálu života v přirozenosti.

⁷³ <http://spqr.cz/content/seneca/> (náhled 9. 4. 2012).

⁷⁴ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 256.

⁷⁵ Seneca, *Ep.* 4.

⁷⁶ Seneca, *Ep.* 4.

⁷⁷ Seneca, *Ep.* 4.

V díle *Listy Luciliovi* se v závěru čtvrtého listu objevuje názor, že většina lidí marní svůj život honbou za nepodstatnými věcmi, honbou za naplňováním zbytečných tužeb. Návod jak správně prožít život nám dává sama příroda. „*Pokud jde o ten zákon přírody, víš, jaké meze nám stanoví? Nehladovět, nežíznit, nemrznout. Abys zahnal hlad a žízeň, nemusíš nutně vysedávat u dveří pyšných domů[...]. To, cosi žádá příroda, je přístupné a leží nablízku. Lidé se pachtí za zbytečnostmi. Právě ty způsobují, že si rozdíráme šat, nutí nás stárnout ve vojenském stavu a vrhají nás na cizí pobřeží. Naproti tomu postačitelno je na dosah ruky. Kdo si porozumí s chudobou, je vpravdě boháčem.*“⁷⁸

Je zjevné, že pro Seneku je smrt bránou, která odděluje pozemský život od něčeho lepšího, jakousi ochranou před špatností a utrpením, je cestou ke svobodě, je začátkem něčeho nového, lepšího. To, co nás svazuje a týrá, není smrt, ale strach z ní. „*... přechod z tohoto života do budoucího je ve skutečnosti vzestup [...] budoucí život září svým vlastním jasem.*“⁷⁹ Proto není třeba se smrti bát, dokonce je moudré uvažovat o smrti sebevraždou dopředu, nečinit toto rozhodnutí až v situaci krajního nátlaku.⁸⁰ Velmi podrobně se sebevraždou Seneca zabývá v sedmdesátém listu, kde jakoby dodává Luciliovi odvalu k učinění rozhodnutí, obhajuje svůj názor na život a smrt. Pro Seneku není důležitá délka života, ale jeho kvalita. *Ve skutečnosti je to přístav, do něhož jednou musíme vplout a který nikdy nesmíme odmítnout. Je-li do něho někdo zanesen již v prvních letech života, nesmí naříkat více nežli ten, kdo se rychle plavil.*“⁸¹ Moudrý člověk pozná, kdy je ohrožena kvalita jeho života, nelpí na délce svého života, ale na tom, zda je jeho život stále dobrý. *Dobře zemřít znamená uniknout nebezpečí špatného života.*“⁸² Není důležité, zda mudrc zemře vlastní rukou, nebo zda bude zabit, to na čem záleží, je pouze, jak zemře. Pokud zemře smířen s koncem svého života, beze strachu a s vědomím, že chce zemřít, pak bude podle Seneky osvobozen. Velkou pozornost věnuje sebevraždám na příkaz císaře. Zaobírá se případem Sókratovým, který vypil pohár jedu poté, co byl odsouzen k smrti. Přestože svou smrt mohl „urychlit“ hladověním, neučinil tak a setrval ve vězení ne proto, aby v sobě živil planou naději na

⁷⁸ Seneca, *Ep.* 4.

⁷⁹ Seneca, *Ep.* 21.

⁸⁰ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 257.

⁸¹ Seneca, *Ep.* 70.

záchranu, ale proto, aby byl poslušen zákonů a mohl rozmlouvat s přáteli⁸³ a pomohl jim pochopit svůj postoj a tím zmírnil jejich bolest nad ztrátou. S tím souvisí další klíčová otázka, zda je dobré jít smrti vstříc, nebo čekat. Podle Seneky je třeba bedlivě zkoumat všechny skutečnosti, a pokud je možnost volby mezi smrtí s utrpením a smrtí rychlou a bez bolesti, není špatné, nebo zbabělé zvolit snadnější způsob odchodu ze života. „*Jako si zvolím loď k plavbě a dům k obývání, tak si vyberu i smrt k odchodu ze života. Kromě toho, jako není o mnoho lepší život, čím je delší, tak o mnoho je horší smrt, čím je delší*“⁸⁴

Přestože se zdá, že je sebevražda čin naprosto přirozený, je výsledkem svobodné vůle a smrt umožňuje přechod do lepších světů, je si Seneca dobře vědom, že rozhodování není věcí jednoduchou, všímá si váhání, často i oddalování samotného činu. To připisuje přílišnému zvyku na život s vlastním tělem a obavám z jeho opuštění.⁸⁵ Tělo je příbytkem naší duše a tak jako člověk nerad opouští svůj bezpečný dům, tak duše má obavy ze ztráty těla. Seneca řešení nachází. „*Chceš být svobodný vůči svému tělu? Obývej je tak, jako by ses měl stěhovat. Uvědomuj si, že jednou budeš nucen tento příbytek postrádat. Tím se otužíš pro nutnost odchodu.*“⁸⁶ Sebevraždu opěvuje jako svobodný čin, který je projevem statečnosti a tuto statečnost jsou schopni prokázat všichni, není výsostným právem urozených nebo moudrých, ale i otrok má tu možnost sám se rozhodnout, kdy a jak odejít ze života a osvobodit se od pout otroctví. Je jedno, zda k tomu použije jed, zbraň, či klacek. Žádná smrt není tím ušlechtlejší, čím je vznešenější. „*Je třeba dát přednost nejnečistší smrti před nejskvělejším otročením.*“⁸⁷

Seneca se vzdaluje raně stoickému názoru, že sebevražda je čin hodný pouze moudrých a pošetilec nemá právo sáhnout si na svůj život, neboť nemůže svůj čin rozumově ospravedlnit a nemůže ani rozpoznat nutná znamení od bohů.⁸⁸ Právo na sebevraždu přiznává každému, kdo má tu odvahu a dost rozumu na to, aby věděl, že smrt není zlem, ale ve skutečnosti je cestou ke svobodě, což je pro Seneku stav, v němž

⁸² Seneca, *Ep.* 70.

⁸³ Seneca, *Ep.* 70.

⁸⁴ Seneca, *Ep.* 70.

⁸⁵ Seneca, *Ep.* 70.

⁸⁶ Seneca, *Ep.* 70.

⁸⁷ Seneca, *Ep.* 70.

⁸⁸ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 259.

nás nic a k ničemu nemůže nutit.⁸⁹ Navzdory své zřejmé „zamilovanosti“ do smrti, Seneca pohrdá těmi, kteří si berou život ze zbabělosti, nebo pouhé nudy. Věří, že svoboda ukončit život vlastní rukou je součástí přirozeného řádu a člověk ji tedy může využít, když dojde k přesvědčení správnosti takového činu a nalezne vhodný okamžik.⁹⁰

Pokud srovnáme Senekovo nahlížení na smrt se Sókratovým, pak oba kladou důraz na rozum, ovšem ke zvolení správného okamžiku vlastního dobrovolného odchodu ze života Sókrates považuje za nutné, na rozdíl od Seneky, znamená bohů a toto právo přisuzuje lidem, kteří svůj život zasvětili hledání moudrosti, tedy filozofii. Seneka právo vzít si život spojuje se svobodou, přičemž toto právo má každý bez rozdílu věku, stavu nebo společenského postavení. Oba považují strach ze smrti za špatný, nepřirozený stav, který brání dosažení nejvyšší ctnosti, ovšem každý ze zcela jiných důvodů. Zatímco pro Sókrata je strach ze smrti znakem nedokonalé moudrosti, pro Seneku je tím, co brání člověku prožít život naplno s tím, co sám život nabízí. Zatímco Aristotelés považuje sebevraždu za čin proti zákonům společnosti, Seneka se tímto způsobem na dobrovolný odchod ze života nedívá, považuje ho za výsostné právo svobodně jednat.

Seneca se smrtí zabýval i z druhé strany, tedy ze strany pozůstalých. Právě ti jsou ve své zoufalosti a svém truchlení po milovaných osobách velmi náchylní k tomu, aby se odklonili od správné cesty životem. Vyrovnat se se ztrátou blízkého člověka je velmi těžké a o to více, jestliže smrt přijde náhle, bez varování. Žal a truchlení jsou jistě správné, ale bolest nesmí ovládnout naše myšlení a chování. *„Tak jako každá chyba, není-li potlačena ve chvíli zrodu, zapustí kořeny hluboko, stejně tak se i tyto smutné a bolestné myšlenky, zuřící samy proti sobě, nakonec živí samotnou hořkostí a bolest se stává zvrácenou rozkoší nešťastné duše.“*⁹¹ Pokud bolest nad ztrátou ovládne duši a zatemní rozum, dojde k tomu, že je člověk pouze vláčen svým životem, stává se přítěží sobě i okolí. *„Dáš tak najevo něco, co je zcela nedůstojné a co je v naprostém rozporu s tvou povahou, kterou známe z lepší stránky: ukážeš, že nechceš žít a nejsi schopna umřít.“*⁹² Svou bolest musí člověk ovládnout a nepřipustit, aby ho svedla z cesty

⁸⁹ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 259.

⁹⁰ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 259 - 261.

⁹¹ Seneca, *Ad. Marc.* s. 12.

⁹² Seneca, *Ad. Marc.* s. 15.

uměřenosti, o kterou se celý život pokoušel. Každé utrpení, které život přináší, se děje podle odvěkého řádu přírody, zrození i smrt jsou součástí přírodního cyklu. Je jistě správné tesknit po drahé bytosti, avšak není přirozené nechat se zlomit zármutkem.⁹³

Člověk by měl žít v souladu s přirozeností, každý den se těšit z radostí světa, ale je důležité mít na paměti, že tak jako končí den, může skončit i život, protože: „Kdo předvídá příchod neštěstí, zbavuje je prudkosti, když přijde.“⁹⁴

3.4.2 Epiktétos (50 – 135 n. l.)

Epiktétos pocházel z Hierapole v maloasijské Frýgii, do Říma se dostal jako propuštěný otrok a začal se věnovat filozofii. V době pronásledování filozofů Domitiánem odešel do Nikopole, kde přednášel svým žákům až do své smrti. Stejně jako Sókrates nikdy nese-psal žádné dílo, všechny jeho myšlenky se dochovaly v poznámkách jeho žáka Flavia Arriana.⁹⁵

V myšlenkách Epiktéta můžeme opět najít prvek známý už z období raného stoicismu, kdy smrt i sebevražda je považována za jednu z indiferentních věcí.⁹⁶ Epiktétos vnímá svět jako svět věcí, které jsou v naší moci a které v ní nejsou. Jak jsou věci upořádány je dáno bohy.⁹⁷ Do naší moci vložili bohové jen to, co je nejlepší, co má moc nad vším a to jsou naše představy a schopnost jejich užívání.⁹⁸ Naše tělo, náš majetek, rodina, přátelé jsou břemena, pod kterými trpíme. Nejsou v naší moci, a proto bychom se jimi neměli zabývat. „*Musíme to, co je v naší moci, učinit co nejlepším a všeho ostatního užívat tak, jak je to od přírody. Jak je to tedy od přírody? Jak chce bůh.*“⁹⁹ Epiktétos klade důraz na protiklad duše a těla, to co je důležité, je naše vnitřní přesvědčení, naše vůle a jednání ve shodě s naší představou a s rozumem je podstatou blaženosti.¹⁰⁰ „*Rozumnému tvorů je nesnesitelné jenom to, co je v rozporu s rozumem, ale co je ve shodě s rozumem, je snesitelné.*“¹⁰¹ Rozumný tvor se od nerozumného liší

⁹³ Seneca, *Ad. Marc.* s. 20.

⁹⁴ Seneca, *Ad. Marc.* s. 22.

⁹⁵ Ottův slovník naučný. 1984. s. 664.

⁹⁶ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 261.

⁹⁷ Epiktétos, *Diss.* I, 1.

⁹⁸ Epiktétos, *Diss.* I, 1.

⁹⁹ Epiktétos, *Diss.* I, 1.

¹⁰⁰ ASMUS, V. F. *Antická filosofie*. 1986. s. 482

¹⁰¹ Epiktétos, *Diss.* I, 2.

svou schopností uvědomovat si užívání svých představ. Tuto schopnost nám dal bůh a na nás je v souladu s přirozeností i jednat, protože jedině tak dosáhneme svého cíle.¹⁰² Ale ani uvědomování si představ nestačí, člověk by měl být schopen nejen vnímat boží dílo, ale také mu porozumět. *Ale člověka bůh uvedl na svět proto, aby se díval na něj i na jeho díla a aby byl nejen divákem, nýbrž i jejich vykladačem.*¹⁰³

Velký rozdíl mezi Senekou a Epiktétem spočívá v tom, že Epiktétos svou teorii žití podpírá boží vůlí a ta musí být v souladu s naším vnitřním přesvědčením. Proto nám bůh dal schopnost svobodně se rozhodnout co je pro nás dobré a na nás je, abychom své jednání konali v souladu s vnitřním přesvědčením a v souladu s božím zákonem, tedy přírodou. Bůh je ten, kdo dal světu a dění v něm řád a všechno se děje tak, jak chce on, protože tak je to dobré.¹⁰⁴ Pokud naše vnitřní přesvědčení uvedeme do souladu se zákony přírody a boží vůlí, dojdeme k poznání, že jediné, co můžeme ovlivnit, jsou právě naše představy a jejich užívání. Přestaneme se zabývat věcmi, které v naší moci nejsou, a staneme se svobodnými, zbavíme se svého otroctví.¹⁰⁵ Věci, které nejsou v naší moci, jsou dané bohem a můžeme jim důvěřovat, obezřetnost je na místě u věcí, které jsou v naší moci, podléhají naší vůli.¹⁰⁶

Epiktétos přirovnává život ke hře, ve které platí pravidla mravních zásad. Je-li člověk donucen tyto zásady porušit, hra končí – člověk se vzdává svého života.¹⁰⁷

Smrt a stejně tak i bolest patří mezi věci, které nejsou v naší moci. Co však naši vůlí ovlivňovat můžeme, je strach ze smrti. Ten může snadno člověka uvrhnout v otroctví. *„Neboť hrozná není smrt nebo bolest, nýbrž strach z bolesti nebo ze smrti.“*¹⁰⁸ Smrt je přirozená, patří k řádu chodu vesmíru, není třeba s ní bojovat. Čemu musíme čelit, je právě náš strach, pokud ho prozkoumáme, zjistíme, že pochází z našeho vědomí a pokud máme dost síly, je nutné s ním bojovat a jestliže hrozí nebezpečí, že náš strach, ať už je z čehokoliv, ovládne náš život a bude bránit naplnění cíle života, pak je tu právě ta možnost se vším skoncovat. *„Jestliže ti to neprospívá, dveře jsou otevřeny;*

¹⁰² Epiktétos, *Diss.* I, 6.

¹⁰³ Epiktétos, *Diss.* I, 6.

¹⁰⁴ Epiktétos, *Diss.* I, 12.

¹⁰⁵ Epiktétos, *Diss.* I, 25.

¹⁰⁶ Epiktétos, *Diss.* II, 1.

¹⁰⁷ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 262.

¹⁰⁸ Epiktétos. *Diss.* II, 1.

pakli prospívá, snášej to. Neboť pro každý případ mají být dveře otevřeny a pak nemáme nesnázi.“¹⁰⁹

Sebevražda není Epiktétem považována za akt svobody, na rozdíl od Seneky, naopak potvrzením svobody je ovládnutí svého strachu. *Tedy nikdo není svoboden, kdo se strachuje nebo se rmoutí nebo se znepokojuje; kdo se však zprostil zármutku a strachu a nepokoje, ten právě tímto způsobem se zprostil otroctví.*“¹¹⁰ Pro ovládnutí našeho strachu je podle Epiktéta nejdůležitější správné užívání rozumu, protože jen člověk rozumný pochopí, že všechno co se děje kolem něj není v jeho moci, je to boží vůle, děje se to tak jak chce bůh, děje se to tedy dobře, neboť bůh je dobro.

Naše tělo je pro nás vlastně břemenem, nutí nás neustále plnit jeho potřeby, což nás spoutává. Smrt by tedy mohla být řešením, není zlem, naopak je to moment, kdy se naše duše může své přítěže zbavit a navrátit se k bohům. *„A což smrt je zlo? A což nejsme s bohem jaksi spřízněni a nepřišli jsme odtamtud? Dovol nám odejít, odkud jsme přišli, dovol, abychom se konečně vyprostili z těch pout, která nás svírají a tíží.*“¹¹¹ V tomto světě neexistuje žádné zlo, utrpení, ani bolest. K tomuto kroku se ale člověk nemůže odhodlat, pokud se mu nedostane jasného znamení od bohů. Epiktétos nábádá: *„Lidé, vyčkejte boha! Až on vám dá znamení a této služby vás zprostí, tehdy se odeberte k němu!*“¹¹²

Hlavní rozdíl mezi Senekou a Epiktétem je právě v nutnosti jasného znamení od bohů, které požaduje Epiktétos. Sebevražda je pro něj možná pouze tehdy, jestliže nás k tomuto činu vede rozum a dostane se nám jistoty, že je to i přání boha. Pro Seneku je sebevražda obecně platným právem pro každého, je to akt absolutní svobody. Epiktétos zastává názor, že svobody můžeme dosáhnout pouze v našem myšlení, protože jen tak můžeme ovládat svou vůli a představy.

V čem se oba shodují, je důkladné uvážení tohoto činu, ke kterému lze přistoupit až po důkladném rozumovém uvážení. *„Zůstaňte, neodcházejte nerozvázně!“*¹¹³ Epiktétos se ve svých úvahách velmi často odvolává na Sókrata, který rovněž pro ukončení života vlastní rukou žádal znamení od boha a právo rozhodnout o vlastní smrti

¹⁰⁹ Epiktétos, *Diss.* II, 1.

¹¹⁰ Epiktétos, *Diss.* II, 1.

¹¹¹ Epiktétos, *Diss.* I, 9.

¹¹² Epiktétos, *Diss.* I, 9.

přisuzoval člověku moudrému. Všechny tyto prvky se objevují i v období raného stoicismu. Ve filozofii přednášené Epiktétem se objevují i prvky kynismu a to v tom smyslu, že pokud se život stane nesnesitelným, můžeme se jej prostě vzdát. Sebevražda je ovšem přípustná, jen když utrpení člověka dosáhne hranice krajního stupně.¹¹⁴

3.4.3 Marcus Aurelius Antoninus (121 – 180 n. - l.)

Marcus Aurelius se narodil v Římě, kde na jeho výchovu dohlížel císař Hadrián. Po smrti svého děda byl adoptován císařem Antoniem Piem a oženil se s jeho dcerou Faustinou. Své počáteční vzdělání v rétorice později doplnil filozofií a to zejména filozofií stoickou, která mu pomáhala zvládnout těžká léta jeho vlády. Bývá proto nazýván *filozofem na trůně*.¹¹⁵ Své myšlenky o základních etických problémech - smyslu života a smrti, zachytil v jediném díle *Hovory k sobě*.

Marcus Aurelius ve své filozofii navazuje na Epiktéta; „*Jestliže ti to však lidé nedovolí, pak ze života třebaš odejdi, ale ovšem tak, jako by se ti nedálo nic zlého! V jizbě je kouř: odcházím.*“¹¹⁶, jeho názory jsou však rozmanitější, jsou plné rozporů, které se objevily v celé éře stoicismu a objevují se i názory velmi podobné epikúreismu; „*Co je nesnesitelné, ukončuje život; co trvá déle, je snesitelné.*“¹¹⁷ a rovněž tak kynické škole.¹¹⁸

Podle Marka Aurelia jsme stvořeni k součinnosti, jsme součástí jeden druhého a dohromady tvoříme celek. Protože kdybychom bojovali proti sobě, bylo by to rozporu s přírodou a jejími zákony.¹¹⁹ Všichni jsme součástí vesmírného celku a to, co prospívá přirozenosti tohoto celku, je dobrem, a musí nutně prospívat každé části přírody. Toto bychom měli mít neustále na paměti a každé svoje jednání zvažovat ve vztahu k celku, zda není v nesouladu s přírodou.¹²⁰

¹¹³ Epiktétos, *Diss.* I, 9.

¹¹⁴ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 262.

¹¹⁵ <http://www.iep.utm.edu/marcus/> (náhled 27. 3. 2012)

¹¹⁶ Marcus Aurelius. *Med.* V, 29.

¹¹⁷ Marcus Aurelius. *Med.* VII, 33.

¹¹⁸ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 263.

¹¹⁹ Marcus Aurelius. *Med.* II, 1.

¹²⁰ Marcus Aurelius. *Med.* II, 3, 9.

Bohové svět stvořili jako celek skládající se z věcí dobrých, zlých a těch, které nejsou ani dobré ani zlé. Sem patří věci pomíjivé, jako je život, smrt, sláva, ponížení nebo bolest a rozkoš či chudoba a bohatství. Každý člověk se s nimi ve svém žití setkává, ať je dobrý nebo zlý.¹²¹ V naší moci je rozumové uvažování, a pokud si přestaneme všimnout věcí pomíjivých, musíme nutně dojít k závěru, že smrt není nic jiného než úkon přírody, není třeba se jí bát. *Co je to zemřít? Přihlédneme-li k věci samé o sobě a odloučíme-li od ní rozumovým rozbořem všechny domysly obraznosti, pak nebudeme pokládat smrt za nic jiného než úkon přírody: bojí-li se však někdo úkonu přírody, je dítě. Ale smrt je nejen úkon přírody, nýbrž přírodě dokonce prospívá.*¹²²

Nezáleží na tom, zda je náš život dlouhý, či krátký, záleží pouze na tom, co momentálně prožíváme, tedy na přítomnosti. Je třeba si uvědomit, že všechno se ve svém dění opakuje, jde o neustálý koloběh. Nic jiného není ohroženo, protože nelze ztratit to, co pominulo, ani to, co nastane. „[...] i nejdéle žijící, i nejdříve umírající ztrácí stejně, neboť je to právě jen přítomnost, již může pozbyt, vždyť přece má jenom ji, a co nemá, to nemůže ztratit.“¹²³ Pro naprostý soulad života s přírodou je třeba ještě pochopit, že i když se některý z jevů přírody může zdát nevábný, někdy dokonce odpuzující, odstrašující, v celku přírodě prospívají a vtiskávají jí jistý půvab. Proto je vždycky rozumné vnímat všechno v celku, stejně tak i smrt je součástí celku a nemůže tedy být hrozivá a zlá.¹²⁴ Pro správný okamžik odchodu ze života Aurelius opět požaduje znamení bohů, a to těch, kteří se usídlili v nitru každého člověka. Je tedy možné spáchat sebevraždu, pokud jsme o ní vnitřně přesvědčeni, máme jistotu, že tento čin bude v souladu s přírodou, nezpůsobí škodu nikomu dalšímu.¹²⁵

Každý z nás si vytváří své vlastní soudy o věcech a dění kolem nás. Je v naší moci tyto své soudy opravovat, měnit své smýšlení na základě rozumových úvah. V souladu s tímto smýšlením je pak nutné i jednat, a jestliže nám vnější okolnosti, které nejsou v naší moci, brání v konání dle našeho přesvědčení, pak je lepší odejít ze života.¹²⁶ „Ale život nemá pro mne cenu, jestliže to nevykonám! Odejdi tedy ze života

¹²¹ Marcus Aurelius. *Med.* II, 11.

¹²² Marcus Aurelius. *Med.* II, 12.

¹²³ Marcus Aurelius. *Med.* II, 14.

¹²⁴ Marcus Aurelius. *Med.* III, 2.

¹²⁵ Marcus Aurelius. *Med.* III, 5.

¹²⁶ Marcus Aurelius. *Med.* VIII, 47.

*v dobré vůli, jako umírá ten, kdo svůj úkol koná, a zároveň smířen s tím, co se ti staví do cesty!*¹²⁷

Jak již bylo zmíněno na začátku této kapitoly, jsme všichni součástí celku a jako části vznikáme i zanikáme. Kdyby smrt části byla zlem, pak by to znamenalo, že i celek je řízen špatně. Ve skutečnosti je, podle Aurelia, smrt částí pouhou přirozenou přeměnou, které vycházejí z přirozené podstaty. Zánik je jakýmsi rozptylováním prvků, které jsou opět znovu vloženy v pralátku a jsou opět připraveny k použití v novém zrození. Vše je tedy součástí jakési věčné přeměny.¹²⁸ Pokud člověk dosáhl v životě takových hodnot, které jsou ceněny – dobrý, skromný, pravdivý, vyrovnaný, rozvážený či ušlechtilý, měl by se mít na pozoru, aby o ně zase nepřišel. Přitom je důležité, aby jeho jednání vycházelo z jeho vnitřního přesvědčení a ne proto, aby dosáhl nejlepšího hodnocení od ostatních. Nemá-li člověk dostatek síly si tyto hodnoty uhájit a hrozí nebezpečí jejich ztráty nebo znehodnocení, pak se jedná o rozumný důvod k ukončení života. *„Hled’ se tedy dopracovat těchto několika málo jmen, a máš-li sílu při nich vytrvat, vytrvej, jako bys byl přesídlil na nějaké ostrovy blažených; pakli pozoruješ, že těchto jmen pozbýváš a nemáš sílu si je uhájit, mužně odejdi v nějaký kout, kde by sis je udržel, anebo vůbec odejdi ze života, ale nikoli rozhněván, nýbrž bez okolků, dobrovolně a skromně, a aspoň toho jediného jsi v životě dosáhl:žes takto odešel.*¹²⁹ Sebevražda by tedy měla být provedena prostě bez okázalostí se smyslem pro uměřenost, která je znakem svobodného člověka.¹³⁰ Smrt je v takovém případě vyvrcholením uměřeného života.¹³¹

¹²⁷ Marcus Aurelius. *Med.* VIII, 47.

¹²⁸ Marcus Aurelius. *Med.* X, 7.

¹²⁹ Marcus Aurelius. *Med.* X, 8.

¹³⁰ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 264.

¹³¹ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 264.

4 ZÁVĚR

V helénistickém období v Řecku nastává na pozadí společenských změn i zásadní obrat v pojetí samotného člověka, dochází k obratu od *polis* ke *kosmopolis*, řecká kultura se dostává, ve větší míře než dosud, do styku s cizími, zejména východními, kulturami. Do řeckého myšlení se dostává pojem obecného lidství, filozofie se obrací k samotné podstatě člověka, jeho sociální a etnický původ se stává okrajovým.¹³²

K samotné podstatě člověka patří i fakt vlastní smrtelnosti těla. Ve všech třech etapách stoicismu lze nalézt úvahy o správnosti sebevraždy. V období starší Stoy je patrné, že myšlení stoiků je silně ovlivněno filozofickou koncepcí klasického řeckého období. Sebevražda je v rané a střední Stoy spíše otázkou okrajovou, není ústředním námětem filozofických úvah. Do popředí se otázka dobrovolné smrti dostává až v posledním období stoicismu a to zejména u jednoho z hlavních představitelů L. A. Seneky.

Zakladatel stoické školy Zenón z Kitia se se zásadami kynismu ztotožnil především v otázkách skromnosti, zdrženlivost se stala způsobem jak svůj život prožít v souladu s přirozeností. V otázce sebevraždy se shoduje se Sókratem. I pro něj je sebevražda způsobem jak ukončit život, který se stal nesnesitelný svým utrpením. Pro potvrzení správnosti tohoto rozhodnutí požaduje znamení od bohů. U Aristona z Chiu se objevuje podobnost s Aristotelovým výkladem statečnosti člověka, oproštění od indiferentních věcí, které člověku umožňuje pouze filozofie, je cestou k osamostatnění člověka. Jen člověk samostatný, moudrý je schopen žít v souladu s přírodou a rozpozná správnost svého jednání. Zenónův žák Dionýsios z Hérakleie za důvod k sebevraždě považoval i fyzické utrpení, bolest se pro něj stala zlem a nikoliv věcí indiferentní. Došel k závěru, že před bolestí ho nemůže ochránit ani filozofie, jistou útěchu přináší rozkoš, ale sebevražda se pro něj stala tím správným krokem k ukončení vlastního utrpení.

Na myšlenky Platóna a Aristotela o prospěšnosti jedinců obci navazuje Kleanthés svým pohledem na užitečnost člověka, člověk by měl žít, dokud je prospěšný

¹³² TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*. s. 107.

a může uspokojovat své duševní potřeby. Teprve když se člověk již nadále nemůže vzdělávat a je jedno z jakých příčin, je na místě dobrovolně odejít ze života. Z toho vyplývá i určitá podobnost s kynismem.

S kynickým pojetím sebevraždy se zcela rozchází Chrysippos, který naopak zastává postoj Sókrata a Platóna, že sebevražda je čin, který může spáchat pouze člověk moudrý, protože jen ten je schopen svůj čin ospravedlnit rozumovým zdůvodněním. I on, stejně jako Platón a Sókrates, považuje za jeden z rozumných důvodů pro sebevraždu utrpení nevyлéčitelnou bolestí, nemocemi. Ovšem tyto nemoci musí ohrožovat lidský život ve ctnosti.

V období střední Stoy je patrný jistý posun v nahlížení na smrt a sebevraždu, která se v podání Cicera stává jakýmsi útočištěm, vkládá do ní naději na lepší život v jiném světě. Smrt pro Cicera není zlem, naopak člověka od zla odděluje, je dobrým způsobem jak se vyhnout utrpení a bolesti. Sebevražda zase dává člověku možnost jak ukončit svůj život na vrcholu šťastného života, je to možnost jak se vyhnout pádu na dno lidského života. Důkazy předkládá pomocí Platónova dělení duše na smrtelnou a nesmrtelnou část. Důvodem k sebevraždě je podle Cicera poznání, že náš rozum již není schopen ovládat nerozumnou část duše. Rozumem jsou rovněž rozpoznatelná znamení bohů, která jsou dalším důležitým aspektem při rozhodnutí vzít si vlastní život. Je tedy zřejmé, že Cicero vycházel ze základních požadavků Platóna a Sókrata.

Dosud nebyla otázka sebevraždy spojená se svobodou člověka. Toto spojení se dostává do popředí až v období pozdního stoicismu a to nejvýrazněji u Seneky. Tento myslitel je právem na sebevraždu až posedlý, je pro něj aktem, který potvrzuje absolutní svobodu člověka. Seneca věří, že smrt je přirozená a je součástí života. Přirozených věcí není třeba se bát, ale přijímat je s klidem přesně podle stoického ideálu života bez afektů a vášní. Co je špatné je vlastní strach ze smrti, ten člověku přináší utrpení. Seneka odsuzuje sebevraždy bez předchozího zvažování, člověk by se měl na sebevraždu připravovat, neměla by být rozhodnutím až v situaci krajního nátlaku. Jen tak se moudrý člověk dovede k poznání, že další setrvání na tomto světě nepřinese žádné naplnění. Pro Seneku je zcela lhostejné, jestli člověk – mudrc zemře dnes nebo zítra, je důležité zemřít dobře. Pokud je možnost volby mezi smrtí rychlou a bezbolestnou nebo vznešenou a plnou utrpení, pak výběr rychlého a bezbolestného odchodu není znakem zbabělosti. Je

důležité k smrti přistoupit s vyrovnaným vědomím, protože jen tak lze dosáhnout absolutní svobody. Seneka právo na sebevraždu přiznává všem, bez rozdílu postavení, věku nebo chytrosti. Zde se výrazně vzdaluje názorům Sókratů i filozofům raného stoicismu. Rovněž nepožaduje božská znamení.

Návrat k názorům rané Stoy nastal u Epiktéta, který smrt a sebevraždu řadí mezi indiferentní věci, které nejsou v naší moci. To co lze vůlí ovládnout je strach ze smrti, s ním je třeba bojovat, protože právě strach může člověka uvrhnout do otroctví, může zabránit naplnění cíle života. Potom je právě sebevražda možností jak nesejít ze správné cesty dosažení ctnosti, tedy blaženého života. Člověk má rozum k tomu, aby dokázal své strachy ovládnout a tím dosáhnout svobody. To je jeden z rozdílů mezi Epiktétem a Senekou, pro kterého je sebevražda aktem svobody. Rozcházejí se i v pojetí duše a těla, kdy pro Epiktéta je tělo vlastně přítěží, břemenem, které člověka spoutává. Smrt je tím, čím se lze těla zbavit a duši navrátit k bohům, kteří svou vůlí ovládají všechno na tomto světě. I pro sebevraždu musí přijít jasné znamení od bohů. V tom se shoduje se Sókratem, potažmo Platónem. Kynické názory potvrzuje Epiktétos ve správnosti sebevraždy v momentě, kdy rozum nestačí, život se stane nesnesitelným a utrpení dosáhne krajní meze.

Marcus Aurelius se svou koncepcí vesmírného celku, kterého je každý jedinec součástí a to co prospívá celku je dobrem a proto prospívá i každé jeho části, zřejmě vychází z myšlenek Platóna a Aristotela. Podle těchto filozofů by měl každý člověk mluvit a jednat tak, aby prospíval blahu obce.

Aurelius dělí věci na dobré a zlé a na ty, které nespádají nikam. Mezi takové patří i smrt. V lidském rozumu je schopnost porozumět zákonům přírody, smrt je nedílnou součástí přírodního cyklu, který jí prospívá, a proto není zlá a není třeba se jí bát. I Marcus Aurelius, stejně jako Sókratés a filozofové staršího období, pro správný okamžik ukončení života požaduje znamení božstev. Tato božstva ovšem sídlí v nitru každého člověka. K rozhodnutí spáchat sebevraždu může dojít člověk jen na základě rozumových úvah, je o svém činu vnitřně přesvědčen a je si jist, že neublíží nikomu dalšímu. Rozumným důvodem k ukončení života je vědomí, že člověk není schopen žít dál podle nejlepších hodnot, kterých dosáhl ze svého vnitřního přesvědčení. Sebevražda

by neměla být provedena okázale, ale uměřeně. Uměřenost je dle Marka Aurelia znakem svobodného člověka a smrt je jeho vyvrcholením.

Je zřejmé, že filozofické názory Sókrata, Platóna, Aristotela i názory kynické filozofické školy výrazně ovlivnily filozofickou koncepci stoicismu, a to nejen v otázce pojetí sebevraždy, ve všech jeho fázích.

5 SEZNAM CITOVANÝCH SPISŮ A ZKRATEK ANTICKÝCH AUTORŮ

Aetios-Aetius

Plac. *Placita* (Názory filosofů)

Aristotelés – Aristoteles

EN *Ethica Nikomachea* (Etika Nikomachova)

Aurelius, Marcus A. Antoninus

Med. *Meditationes* (Hovory k sobě)

Cicero

Tusc. disp. *Tusculanae disputationes* (Tuskulské hovory)

Diogenés Laertios – Diogenes Laërtius

DL *Vitae philosophorum* (Životopisy filosofů=Životy, názory a výroky proslulých filosofů)

Epiktétos – Epictetus

Diss. *Dissertationes* (Rozpravy)

Platón – Plato

Phd. *Phaedo* (Faidón)

Plútarchos – Plutarchus

SR *De Stoicorum repugnantiis* (O rozporech v učení stoiků)

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

6.1 Primární literatura

ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. přel. A. Kříž. 2. rozš. vyd. Praha : Rezek, 1996. ISBN 80-901796-3.

AURELIUS, Marcus. A. Antoninus. *Hovory k sobě*. přel. R. Kuthan. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0799-5.

CICERO, M. T. *Tuskulské hovory*. přel. V. Bahník. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1976.

DIOGENÉS, L. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. přel. A. Kolář. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.

EPIKTÉTOS. *Rukojeť, Rozpravy*. přel. R. Kuthan. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1972.

PLATÓN. *Euthyfrón, Obrana Sokrata, Kritón, Faidón, Kratylos, Theaitétos, Sofisté, Politikos*. přel. F. Novotný. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2003. Platónovy spisy. ISBN 80-7298-062-9.

SENECA, L. A. *Útěchy*. přel. V. Bahník. 1. vyd. Praha : Odeon, 1977.

SENECA, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. přel. B. Ryba. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1969.

Zlomky starých stoikov. přel. M. Okál. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1984.

6.2 Sekundární literatura

ASMUS, V. F. *Antická filozofie*. přel. J. Zounar. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986.

BLECHA, I. a kol. *Filosofický slovník*. 2. opravené a rozšířené vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-064-4.

KARFÍK, F. *Duše a svět*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2007. ISBN 978-80-7298-174-8

LONG, A. *Hellénistická filozofie*. přel. P. Kolev. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2003. ISBN 80-7298-077-7.

MACHOVEC, D. *Dějiny antické filozofie*. 1. vyd. Jinočany : Nakladatelství a vydavatelství H&H, 1993. ISBN 80-85467-62-3.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 1. vyd. Praha : J. Otto, 1894.

RIST, JOHN. M. *Stoická filozofie*. přel. K. Thein. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-06-5.

TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*. 4. vyd. Praha : Paseka, 1999. ISBN 80-7185-171-X.

6.3. Internetové zdroje

<http://www.iep.utm.edu/marcus/> (náhled 27. 3. 2012).

<http://spqr.cz/content/seneca-nevlastn/> (náhled 9. 4. 2012).

7 RESUMÉ

This bachelor thesis in the introduction deals with issues of death and suicide in philosophical concepts of classical Greek philosophy. There are presented opinions cynics philosophical school, as well as Socrates, Plato and Aristotle. The main part is devoted to Stoic philosophy, which is divided into three stages - early, mid and late stoicism.

When analyzing the ideas of individual representatives of stoicism, I concluded that the strong influence of classical Greek philosophy is evident in the early stoicism period, where rational justification of suicide is emphasized. Also a request of divine sign for selecting the correct time of death is mentioned. In period of mid stoicism suicide became a tool of prevention of people's life suffering. Human being is provided with intellect for control of non-intellectual part of human soul. Suicide can be committed after intellectual consideration and only when the divine sign is recognized. Again here a strong influence of Socrates and Plato is apparent.

Quite big difference in attitude to suicide can be found in period of late stoicism, especially in Seneca's work. Here suicide is an act of absolute freedom, it is considered to be a right of each human being no matter of status, age or education.

Recurrence of ideas of early stoicism period and return to opinions of Socrates, Plato and Aristotle are visible in works of Epiktet and Marcus Aurelius.